

u kontekstu pitanja o odnosu između volje vođe, naroda i pojedinca) misaono i sadržajno u kontinuitetu s Kantovim odredbama volje ne može opravdati niti zaključak da je dotična koncepcija na bilo koji način u suglasju s Hegelovim poimanjem odnosa opće volje, državne volje i pojedinačne volje (volje ustavnog monarha).

Među drugim poticajnim momentima ove knjige valja izdvojiti Gretičevo tumačenje i propitivanje Levinasove filozofije, filozofije obilježene usmjerenošću na uspostavljanje jedinstva etike i “prve filozofije”, pri čemu ključno mjesto zauzima pojam Drugoga (ali i Trećega, koji je također u asimetričnom odnosu spram svojih korelata), što rezultira središnjom odgovornosti. Na to se nadovezuje i – veoma korektno provedena te već i stoga veoma vrijedna – komparacija Levinasove etike s političkim mišljenjem Hanne Arendt (zajedničko im je što oboje imaju misaono izvorište u Heideggerovoj filozofiji, ali su radikalno antitotalitarni mislioci). Bitna je razlika između Levinasa i H. Arendt to što potonja vidi mogućnost javnog prostora prvenstveno u horizontu ljudske pluralnosti (zajednički svijet), dok Levinas govori o navlastitom otvaranju bitka kao licu drugog čovjeka. No zajednički su im momenti: naglašavanje problema ljudskog društva (koje bi trebalo biti slobodno i pravedno), pitanje o tomu što predstavljaju institucije (koje bi trebale nuditi okvir pravednosti) te tumačenje činjenice pluralnosti ljudi koji žive u zajedničkim okvirima.

Nema dvojbe da će ova knjiga biti korisna svima onima koji žele steći produbljene informacije o suvremenoj filozofiji, ponajprije o praktičkoj filozofiji 20. stoljeća u Njemačkoj. No njezin je potencijal

svakako veći od puke informativnosti. Autorove analize i promišljanja otvaraju, naime, prostor za nova pitanja, te time nude i poticaj za filozofijsko promišljanje vidika naše epohe.

*Lino Veljak
Filozofski fakultet,
Sveučilište u Zagrebu*

Prikaz

Howard Williams
**Kant and the end of war –
a critique of just war theory**

Palgrave, Basingstoke, 2012, 216 str.

Knjiga *Kant i kraj rata – kritika teorije pravednog rata* Howarda Williamsa (jednog od vodećih suvremenih stručnjaka za Kantovu političku teoriju) novi je, originalni pogled i kritički osvrt na Kantov odnos prema teorijskom konceptu “pravednog rata”. Ta je studija u svakom pogledu važan doprinos teoriji međunarodnih odnosa, s obzirom na to da je “pravedni rat” u tradiciji zapadne političke misli – koja svoje korijene vuče još iz djela Sv. Augustina u 5. stoljeću – danas možda više nego ikad predmetom rasprava i prijepora oko pitanja opravdanosti vojnih intervencija (dovoljno je prisjetiti se usijanih rasprava u UN-u 2003. godine, neposredno pred početak američke vojne intervencije u Iraku).

Nakon kraja Hladnog rata 1989. godine (kad u anglo-američkoj akademskoj zajednici ponovno oživljava interes za

Kantovu političku teoriju, zahvaljujući pojedinih autorima kao što je npr. Michael Doyle) posthladnoratovski optimizam koji je nastupio na Zapadu dovodi do stanovite simbioze ideje (Kantov republikanizam) i prakse (pad komunizma i prevlast liberalnih demokracija u istočnoj Europi). Kako Williams navodi, a možemo pretpostaviti da je to i bio glavni autorov motiv za ovu studiju, posthladnoratovsko političko kantovstvo s teorijom “pravednog rata” (kao aspekti teorije “demokratskog mira”) te praksa posthladnoratovskih međunarodnih odnosa postaju sinonimi. Samu teoriju “pravednog rata” prvi je u ovoj disciplini popularizirao Michael Walzer u svom čuvenom djelu *Pravedni i nepravedni ratovi*. Potom su je Biran Orend i Susan Shell poistovjetili s kantovstvom. U kontekstu današnjice – humanitarnih intervencija protiv nedemokratskih režima – Williams u svojoj studiji, protivno uvriježenom mišljenju i pobornika i kritičara Kanta kao “dogmatiskog” i “rigidnog” univerzalističkog zagovaratelja pravednog rata, dokazuje da je Kant zapravo načelni protivnik teorije “pravednog rata”. Budući da su kantovski liberali posthladnoratovskog doba, kao npr. Fukuyama, ustvari bili istinski hegelijanci (dakle, državocentrične orijentacije u svom teorijskom promišljanju), ovom knjigom autor doprinosi boljem razumijevanju teorije “demokratskog mira” kao bitno pacifističke. Tako na početku svoje studije preispituje motive rata kod Kanta, ne samo na temelju njegovih pravno-političkih spisa već i u kontekstu njegove opće kritičke filozofije etike, epistemologije i metafizike, izložene u *Kritici čistog uma*.

Središnji dio knjige (poglavlja 3 i 4) problematiziraju glavni prijemor oko teorije “pravednog rata”, koji se prividno vodi

između Kanta *Vječnog mira* i Kanta *Metafizike morala*. Naime, u *Metafizici morala*, koja je napisana dvije godine nakon *Vječnog mira* (1797. godine), Kant neizravno opravdava vojne intervencije kao nužne zbog narušene ravnoteže u europskom međunarodnom sustavu. U središtu je pozornosti njegova “Doktrina prava” (prvi dio *Metafizike morala*) iz koje su suvremeni liberalni teoretičari međunarodnih odnosa izvodili zaključke o Kantovu, doduše preinačenom, ali svakako zadržanom, konceptu “pravednog rata”. Nasuprot argumentima iznesenima u “Doktrini prava”, autor ukazuje na potpuno oprečne stavove *Vječnog mira*, gdje Kant odbacuje svaku mogućnost pravnog i moralnog povoda za objavu rata, nazivajući pravnike racionalističke tradicije (Grotiusa, Pufendorfa i Vattela) “vrlim tješiteljima”. Naime, Kant vidi moral i rat kao dvije fundamentalno oprečne koncepcije, ukazujući da ne postoji nikakvo opravdanje u filozofskom teoretiziranju “vrlih tješitelja” koje bi dalo bilo kakav legitimitet objavi rata s moralnog stajališta. Stoga se na prvi pogled stječe dojam da Kant u *Metafizici morala* sam odstupa od svojih stavova objavljenih dvije godine ranije u *Vječnom miru*.

Međutim, autor ovdje na temelju kontekstualnog shvaćanja Kantove cjelokupne filozofije demistificira prividnu kontradikciju, tvrdeći da u *Metafizici morala* Kant ukazuje na neizbježnost ograničenih ratova zbog nemogućnosti stvaranja istinski pravednog međunarodnog sustava. Ako se osvrnemo na njegovu *Ideju opće povijesti*, uočiti ćemo da Kant ne samo da priznaje nego i naziva nužnom svojevrsnu dijadu društva; sveprisutnu tenziju i sukob suprotstavljenih strana kao neminovnu posljednicu povijesnog razvoja. Budući da je

Kantova filozofija općenito teleološka, on prisutnu tenziju vidi kao nužnu za napredak društva k prevladavanju postojećeg stanja. Put k prosvijećenosti vodi u stanje međunarodnog prava, stoga, kako ukazuje autor, u *Metafizici morala* treba razlikovati Kantovo viđenje realnosti u vidu doktrine prava naroda i ideala stvaranja međunarodnopravno uređenog poretka, koje isključuje svaku mogućnost rata. U poglavljima 5 i 6 autor predstavlja svojevrstu sintezu dvaju prividno oprečnih Kantovih stavova “Doktrine prava” i *Vječnog mira*. Autor ih u duhu *Ideje opće povijesti* vidi komplementarnima, analizirajući Kantovo opravdanje rata u kontekstu tadašnjeg poimanja međunarodnog prava. Stoga ograničen rat koji se vodi protiv tzv. nepravednog neprijatelja (*potentia tremenda*) treba sagledati kao još jedan stupanj napretka u prevladavanju postojećeg stanja i stvaranju svjetskog poretka republika.

Zanimljivost ove studije svakako je autorova rasprava (u posljednjim poglavljima knjige) sa zagovarateljima teorije “pravednog rata” (koja se vodi pod istim krovom teorijske tradicije “demokratskog mira”) o primjerima primjene “pravednog rata” u posthladnoratovskom razdoblju (intervencije u Jugoslaviji, Afganistanu i Iraku), koja izdiže knjigu iznad razine pukog teorijskog razmatranja. Tumačenje Kantova pogleda na teoriju “pravednog rata” kao sinteza koja se izvodi iz analize dvaju Kantovih djela, *Vječnog mira* i *Metafizike morala*, u konačnici je autorova poruka suvremenim teoretičarima međunarodnih odnosa da u današnjem prirodnom stanju odnosa koji nas okružuju ne treba biti “vrli tješitelj”.

Petar Popović
Univerzitet Donja Gorica

Prikaz

Vedran Džihić i Thomas Schmidinger
Looming Shadows: Migration and Integration at the Time of Upheaval – European and American Perspectives

The Johns Hopkins University, Washington, 2011, 328 str.

Looming Shadows vrlo je vrijedan doprinos grupe autora o migracijama i integraciji migranata u Europskoj uniji (EU) i Sjedinjenim Američkim Državama (SAD) za vrijeme aktualne globalne ekonomske i financijske krize. U tom se kontekstu čitatelji kroz šesnaest poglavlja detaljnije mogu upoznati s faktorima koji uzrokuju migracije te utječu na njihove tokove i masovnost. U tekstovima se saznaje koje su grupe migranata posebno ugrožene, kako migracijski tokovi u EU i SAD-u utječu na kvote za useljenike, koji je profil migranata danas tražen na tržištu rada, ali i kako u kontekstu migracija funkcioniraju integracijske mjere, politike i prakse za migrante islamske vjeroispovijesti s obiju strana Atlantika.

Naime, tržište rada zemalja koje privlače velik broj migranata suočava se u vrijeme smanjena stope ekonomskog rasta i BDP-a s gotovo identičnim izazovima. U tom smislu autori napominju kako globalna ekonomska i financijska kriza od 2008. godine, u kontekstu neoliberalne logike, utječe na preraspodjelu ekonomskog bogatstva u EU i SAD-u, što osjetno utječe